

Historie på Museum Ovartaci På tidsrejse i den psykisk syges historie

Undervisningsmateriale 8.-10. klasse

1) Middelalderen – djævlebesættelse og omsorgssvigt. År 1200.

I år 1200 ca. viser Eriks Sjællandske Lov noget vigtigt om, hvordan psykisk syge er stillet i samfundet i middelalderen:

„Om mand vorder gal. Kommer det sig, at nogen mand har enten en broder eller en nær frænde, der mister sit vid og har jord eller ejendom, som han nødig vil at hin skulle afhænde, da skal han tage de bedste mænd af bygden... med til tinge og der lyse, at hin ikke har sit fulde vid.“

Spørgsmål: Hvad betyder denne lovbestemmelse, tror du? Hvad kan den fortælle os?

Det vigtigste, bestemmelsen fortæller os, er, at den psykisk syge er umyndig, og at slægten/familien har det fulde ansvar for den psykisk syge. Hvis den psykisk syge gjorde noget kriminelt, var det familien, der måtte betale regningen. Og hvis familien ikke ville tage sig af den psykisk

syge, måtte han eller hun flakke rundt alene som landsbytosse eller tigger.

Spørgsmål: Hvilke problemer tror du, det kunne give, at det forholdt sig sådan?

Samfundet tog altså ikke noget ansvar for denne gruppe mennesker. Heller ikke i forhold til mulig behandling. Der var ingen psykiatri, ingen psykiatriske hospitaler eller psykiatere at vende sig til.

Spørgsmål: Hvordan er tingene anderledes nu, i dagens Danmark?

Hvordan blev psykisk syge behandlet?

Det forholdt sig sådan i middelalderen, at hvis psykisk syge blev voldsomme, bandt man dem og slog dem, eller man spærrede dem inde i bittesmå cellerum – indplankninger, hvor de ofte blev lænket fast. Indplankningerne blev sammenlignet med små bure eller store kister.

Spørgsmål: Hvorfor tror du, man behandlede folk sådan?

Indplankning

I bysamfundet kunne det endda ske, at man hængte de her bure op på bymuren, så folk kunne glo på, håne og drille den psykisk syge.

Spørgsmål: Ser man den samme tendens i dag til at kigge på folk, der er anderledes?

Hvorfor behandlede man psykisk syge sådan?

En stor del af forklaringen kan findes i datidens syn på, hvad årsagerne til psykisk sygdom var.

Kirkens verdensbillede var dominerende på dette her tidspunkt. Ifølge denne tids verdensbillede skulle mange ting ses i lyset af den større kamp mellem godt og ondt, mellem Gud og djævelen.

Derfor mente man, at psykisk syge var besatte af djævelen. De havde levet et

forkert liv, og derfor kunne djævelen tage bolig i deres krop. Det var deres egen skyld.

Spørgsmål: Hvorfor tror du, man kunne tro, at djævelen var indblandet i en psykisk sygdom?

Djævleuddrivelse

Ifølge denne logik var det okay at glo på, håne og drille psykisk syge. Det var jo djævelen, man var ude efter at ramme.

At psykisk sygdom var forbundet med djævlebesættelse var en meget udbredt opfattelse, som holdt ved i mange år.

2) 16-1700-tallet – Dårkister og heksebrænding. År 1683.

År 1683 kommer Danske Lov, som varer indtil begyndelsen af 1800-tallet. Her kommer nye lovbestemmelser angående psykisk syge:

”Findis nogen rasende, eller galind (gal), da maa, hvem der vil, hannem binde, [og føre hannem til Tinge, og tilbyde hans Frænder hannem, og de ere pligtige at forvare hannem, saa fremt de have middel dertil; Hvis ikke,] da bør Øvrigheden at sette hannem i Forvaring.”
Danske Lov 1. bog, kap. 19, 7.

Spørgsmål: Hvad betyder denne lovbestemmelse, tror du?

Nu begynder samfundet at blande sig: farlige ”gale” skal bindes eller spærres inde. Heraf kommer ordet ”bindegale”.

Antallet af afvigere i samfundet steg stærkt i løbet af 1600- og 1700-tallet. 5-10 % af befolkningen ca. stod udenfor samfundet.

Byernes indbyggere tolererede ikke det unormale, anderledes og afvigende.

Spørgsmål: Er det stadigvæk sådan i dag?

Dårkister og forbryderbehandling

De farlige gale blev spærret inde i dårkister. Ordet dåre er et meget gammelt ord, som betyder tåbe eller galning.

Dårkister var meget små cellelignende rum, helt ned til 2,5 m². De blev sammenlignet med kvægstalde og svinestier. På gulvet lå halm, som blev skiftet hver 14. dag, og i et hul ved væggen kunne urenlighederne flyde ud. Det var ikke meget lys og luft, der kunne komme ind.

De psykisk syge blev ofte behandlet som forbrydere. De blev straffet i stedet for behandlet. Ligesom de kriminelle i samfundet blev de frataget forskellige rettigheder. De måtte f.eks. ikke modtage nadverens sakramente. Det vil sige, at de blev lukket ude fra det kristne fællesskab i samfundet.

Spørgsmål: Hvorfor mon man straffede i stedet for at behandle?

Årsagen til psykisk sygdom

Endnu en gang kan man finde en del af forklaringen på denne adfærd i tidens syn på årsagen til psykisk sygdom.

Psykisk sygdom var stadig på det her tidspunkt flettet ind i overtro, troen på djævlbesættelse og på hekse.

Billede af vandtesten, man brugte på hekse

Fra 1540-1693 florerede troen på hekse i Danmark, og heksebrændinger fandt sted. Psykisk syge har både været at finde blandt anklagerne og de anklagede ”hekse”.

Spørgsmål: Hvorfor tror du, psykisk

sygdom og heksetro har været forbundet?

Perioden fra ca. 1690 til ca. 1780 kan man kalde oplysningstiden. Nøgleord i denne periode er: oplysning, fremskridt, fornuft.

Psykisk syge passer jo ikke særlig godt ind i forhold til de her idealer.

Galskab blev set som det ultimative fravær af fornuft, og derfor mente man, at de psykisk syge ikke kunne helbredes.

Sindssyge blev stadig set som djævelens værk og som noget, man selv var skyld i, fordi man havde levet et forkert liv; spist for meget, drukket for meget, fornøjet sig for meget.

Derfor havde hverken staten eller lægeverdenen nogen interesse i emnet psykisk sygdom.

3) 1780-1840 – En overgangstid, forandring og psykisk behandling. År 1788.

I år 1788 besøger historikeren og samfundskritikeren N.D. Riegels ”Pesthuset” (eller Skt. Hans Hospital, som var stedets officielle navn).

Pesthuset havde en række dårekister tilkoblet. Her var psykisk syge, fysisk syge, drankere osv. spærret inde sammen. Riegels skriver:

”Nedstig med mig, oh sanseløse, i de gales underjordiske boliger, hvor mephitisk luft, trang gang og ulykkeliges skrig ganske betager dig. Lad døren til dårekisten åbne sig...Skidenhed, nøgenhed, stank, og syge klistrede ovenpå hinanden...”

Spørgsmål: Hvad fortæller Riegels' ord om forholdene for de indespærrede i dårekisterne?

Riegels' kritik af de frygtelige forhold er et symbol på, at tiderne og holdningerne generelt var ved at ændre sig.

Året efter, 1789, er året for den franske revolution i Frankrig, og som følge heraf opstår en række nye ligheds- og frihedsidealer. Disse idealer indvirker også på, hvorledes man ser på psykisk syge.

Endelig opstår en interesse for denne gruppe i samfundet.

Spørgsmål: Hvorfor tror du, denne

interesse opstår så sent?

Det er først i 1800-tallet, at de offentlige myndigheder begynder at tage et større ansvar, og at det psykiatriske fag dukker op.

Lægerne begynder at interessere sig for psykisk sygdom, og udtrykket psykiatri hører man første gang i 1803. Derved tror man nu på, at psykisk syge kan behandles og muligvis helbredes. Men hvordan?

Sct. Hans Hospital – endelig fokus på helbredelse

Sct. Hans Hospital på Bidstrupgaard var fra 1816 Danmarks første psykiatriske hospital, der byggede på patienternes behandling og helbredelse.

Sct. Hans Hospital

Hospitalets første overlæge J.H. Seidelin, brugte det, man kalder den psykiske kurmetode. Gennem denne metode skulle den psykisk syge atter blive en normal,

moralsk samfundsborger.

Metoden gik ud på at nedbryde og disciplinere patienten til lydighed gennem brug af tvangsmidler, pisk, bank og meningsløst arbejde. Patienterne kunne f.eks. blive sat til at grave et hul blot for at dække det til og grave et nyt.

Spørgsmål: Hvad tror du, logikken er bag disse behandlingsmetoder? Hvorfor tror du, læger kunne finde på at benytte sådanne metoder?

Psykisk kur mod sygdom i sjælen

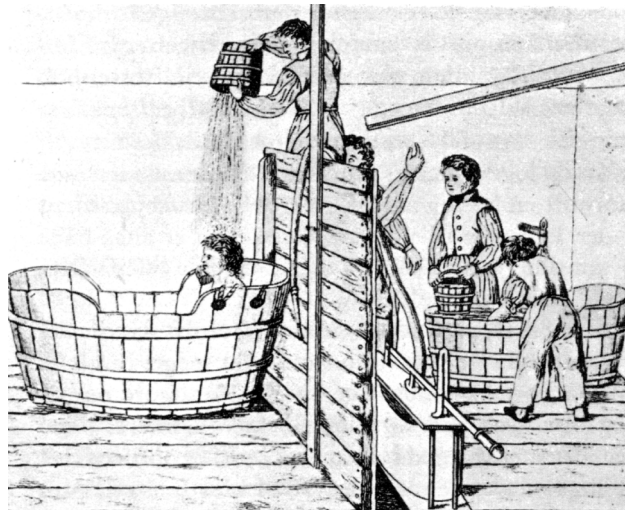
I løbet af 1800-tallet var der to hovedopfattelser inden for psykiatrien, hvis udøvere hed somatikerne og psykikerne.

Somatikerne mente, at psykisk sygdom var en sygdom i kroppen, i hjernen. Psykikerne mente derimod, at psykisk sygdom var en sygdom i sjælen.

Spørgsmål: Hvilket menneskesyn medfølger af den ene og den anden overbevisning, tror du?

Psykikernes metode var dominerende i den første halvdel af århundredet, mens somatikerne dominerede i den anden halvdel.

Selv om man i 1800-tallet var gået væk fra djævlebesættelse som en forklaring på psykisk sygdom, var psykikerne stadig af den overbevisning, at det var personens egen skyld.

Eksempel på en psykisk kurmetode: koldt vandsbad

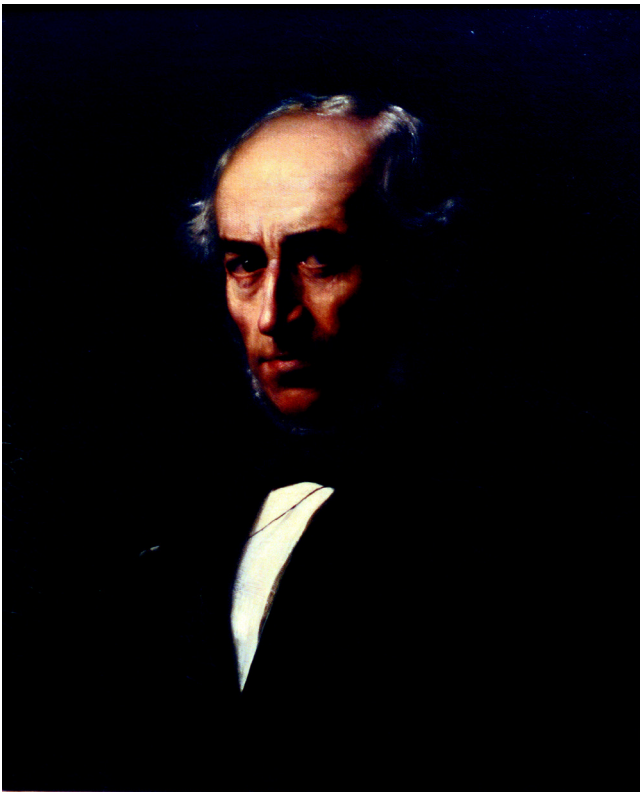
For stærke følelser og lidenskaber skulle slås ned ved moralsk opdragelse gennem de psykiske kurmetoder.

Overlægen Seidelin blev fyret i 1831 efter en patientklage.

4) 1840-1900 – Asyl og beskæftigelsesterapi. År 1852.

I 1852 grundlægges det psykiatriske hospital i Risskov, og her hersker nye og anderledes behandlingsmetoder.

Overlægen Harald Selmer er inspireret af psykiatriens fremskridt i udlandet, og han er somatiker.

Harald Selmer

Selmer gik ind for behandling af både krop og sjæl:

”Den legemlige Sygdomstilstand, som ligger til grund for Afsindigheden, maa nemlig bekæmpes efter almindelige lægevidenskabelige Regler (fysisk Behandling)...Den moralske Behandling bestaaer væsentlig i et af Humanitet og fornuftig Kjærlighed gennemtrængt, med Alvor og Fasthed overholdt, og paa den Enkeltes Individualitet nøje beregnet Opdragelsessystem...”

Spørgsmål: Hvad er nøgleordene i Selmers udsagn, synes du? Hvordan beskrives den fysiske behandling? Og

den psykiske (moralske)?

Men hvilke fremskridt rundt omkring i Europa er det, Selmer inspireres af?

Moderne forhold – asyl og en mild behandling

Rundt omkring i Europa er en række moderne psykiatriske hospitaler begyndt at dukke op i løbet af 1800-tallet.

De har fokus på en mild, frihedslig behandling af patienterne. Ingen brug af vold og tvang. Det er ikke patienternes egen skyld, at de er blevet syge, da en sygdom i kroppen kan ramme enhver.

Spørgsmål: Hvor tænker du, at psykisk sygdom kommer fra? Krop, sjæl, omgivelserne, andet?

Selmer bygger hospitalet i Risskov ud fra disse tanker. Han giver hospitalet kælenavnet Jydske Asyl, mens det i virkeligheden hed: Helbredelsesanstalten for sindssyge i Nørrejylland.

Spørgsmål: Hvilke forskellige indtryk får man af de to navne?

Jydske Asyl, 1902

Det, der ligger i ordet asyl, er at beskytte og afskærme. Her kan patienterne søge tilflugt. Selmer sørgede bl.a. også for, at der kunne komme sol ind i alle større patientværelser.

Det var altså virkelig nye ting det her:

- 1) At psykisk syge skulle have det godt.
- 2) At psykisk sygdom blev set som en sygdom på linje med andre fysiske sygdomme.
- 3) At det derfor ikke var personens egen skyld.
- 4) Og at psykisk sygdom kunne behandles og helbredes.

Forplejningsklasser

Patienterne på det psykiatriske hospital var i 1800-tallet og faktisk indtil slutningen af

1920erne delt op i tre klasser, 1., 2. og 3. klasse.

De tre klasser svarede til, hvor man var placeret i samfundet. 1800-tallets samfund var nemlig et stændersamfund, hvor mennesker blev opdelt i klasser.

Alt efter hvilken klasse, man tilhørte, betalte man tre forskellige priser og fik tre forskellige slags behandling, leveforhold og forplejning. Derfor hed det forplejningsklasser.

Der var f.eks. forskelle på tøj, mad og møbler.

Årsagen til klasseopdelingen var, at man ikke skulle forvirre patienterne. De skulle mødes med forhold, de var vant til.

Spørgsmål: Synes du, det lyder rimeligt?

Den vigtigste form for behandling – beskæftigelsesterapi

Selmer nævner ordet

”opdragelsessystem” tidligere. Dette system bestod bl.a. i et dagsskema, der skulle holde hver patient beskæftiget dagen lang.

Man havde jo stadigvæk ikke rigtig noget medicin dengang, så derfor var arbejde eller beskæftigelse en vigtig ting.

Spørgsmål: Hvordan/hvorfor tror du, det kunne hjælpe at være beskæftiget med noget?

Patienterne arbejdede med landbrug, gartneri, skomageri, snedkeri osv. Og fik løn.

1. klasse var dog beskæftiget med lidt lettere aktiviteter; spillede billard eller skak og læste bøger.

Sindssygehospitalerne blev nærmest små samfund i sig selv. En stat i staten kan man sige. De var lukket af for resten af offentligheden, og derfor blev de også genstand for meget frygt og uvished.

Spørgsmål: Er det stadig sådan? Hvorfor / hvorfor ikke?

Ikke desto mindre var store skridt taget imod en bedre behandling og et mere humant syn på psykisk syge med disse moderne psykiatriske hospitaler.

5) 1930erne – Tvangssterilisering, aflivning og ekstreme behandlingsformer. År 1935.

Fra begyndelsen af 1900-tallet og op til 1930erne var man i stigende grad begyndt at se på psykisk syge som en trussel mod samfundet.

I år 1935 kom der en ny lov i Danmark. Denne lov gik ud på at tvangssterilisere psykisk syge og udviklingshæmmede. Det vil sige, at man i realiteten sørgede for, at visse mennesker i samfundet ikke kunne få børn.

K.K. Steincke var socialminister 1929-1935, og han skriver i 1920:

”Den mangeartede Omsorg, de store Tilskud til Børneforsorgen, dels ved kontante Tilskud, Velgørenhed og allehaande Indsamlinger...fører kun...til at svække Slægten ved at holde liv i Tusinder, som samfundet var bedst tjent med bukkede under.”

Spørgsmål: Chokerer det jer at høre, at regeringen kunne vedtage en sådan lov? Hvilket menneskesyn synes du, Steinckes udsagn giver udtryk for?

Hvorfor/hvordan tror du psykisk syge og udviklingshæmmede kunne være en trussel mod samfundet?

Steincke var langt fra alene om det her synspunkt. I alt blev ca. 11000 mennesker tvangssteriliseret. Men hvorfor?

Allerede sidst i 1800-tallet begyndte man at interessere sig for arvelige forhold i forbindelse med psykisk sygdom. At psykisk sygdom gik i arv.

Samtidig gik man meget op i at finde ud af, hvordan man kunne få en sund og livskraftig befolkning. Teorier om dette hedder arvehygiejne.

Psykisk syge havde simpelthen dårlige gener, og derfor skulle man forhindre dem i at få børn. At få børn blev ikke set som en menneskeret og en privat beslutning. Det blev set som samfundets anliggende.

Spørgsmål: Synes I, det er rimeligt at samfundet skal blande sig i, hvem der får børn?

Nazismens "medlidenhedsdrab"

Arvehygiejnens teorier og tankegang blev ført ud i sin yderste konsekvens med nazismen i Tyskland.

I 1939-41 gik man på ordre fra Hitler i gang med systematisk at slå psykisk syge og udviklingshæmmede ihjel. Det blev kaldt eutanasi-programmet.

Ordet eutanasi betyder medlidenhedsdrab, men der er ikke meget medlidenhed over systematisk udryddelse af uønskede individer i samfundet, man kaldte dem "de værdiløse".

Spørgsmål: Hvad siger du til tanken om, at nogen har sat sig til herre over at bedømme folks menneskeværd? Hvilket menneskesyn er det et udtryk for? På hvilken måde er der et ændret menneskesyn i dag?

Elektrochok

I 1930'erne er situationen ret håbløs på de psykiatriske hospitaler. De er overfyldte, og man har ikke mange behandlingsmuligheder. Man har stadigvæk ingen medicin, der hjælper særlig meget.

Nogle nye behandlingsmetoder kommer til. I 1938 kommer elektrochokket. Det er en metode, som går ud på at give patienten elektriske chok via et

elektrochokapparat.

Elektrochok. Tidlig chokbehandling uden bedøvelse

I begyndelsen gav man tørre chok, dvs. uden bedøvelse. I dag kaldes metoden elektrostimulation. Det foregår under fuld bedøvelse og efter indtagelse af muskelafslappende midler. Det er nemlig en metode, man stadig bruger.

Spørgsmål: Vidste du, at man stadig bruger elektrochok som behandlingsmetode? Hvad siger du til det?

Man benytter det i tilfælde med meget stærk depression, hvor medicin ikke virker.

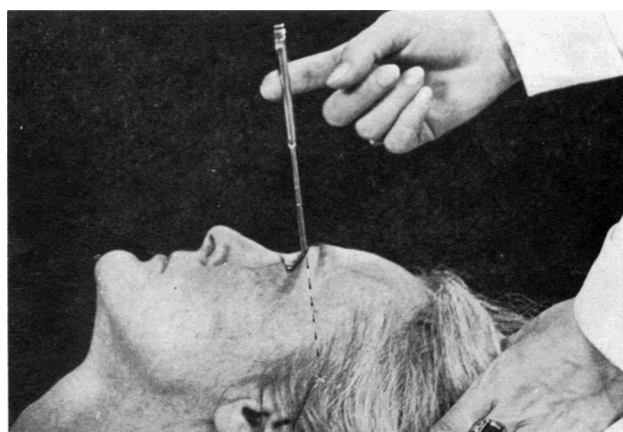
Det hvide snit

I 1936 begynder man at foretage det hvide snit.

Spørgsmål: Ved du, hvad det er?

Det er en metode som går ud på at overskære en nerveforbindelse i hjernen, mellem frontallappen og en dybere liggende del af hjernen.

Danmark er faktisk det land, der har foretaget flest af slagsen – 4500.

Det hvide snit, udført under lokalbedøvelse via patientens øjne

Man mente at snittet førte til, at patienterne blev mindre plaget af hallucinationer og tvangstanker. Til gengæld medførte det nogle slemme bivirkninger. Patienterne blev sløve og mistede nærmest en del af deres personlighed. Det blev da også helt afskaffet i 1950erne, da medicinen kom til.

Spørgsmål: Hvorfor tror du, man har tilladt en behandlingsform, der har haft

så slemme bivirkninger for patienterne?

Sandheden er, at det altid er nemt at være bagklog og pege fingre af fortiden.

I virkeligheden nytter det ikke noget at se fortiden ud fra nutidens præmisser.

Det hvide snit blev ikke opfundet ud af ondskab, men tværtimod ud fra et desperat ønske om at helbrede. Men de valg, vi træffer - menneskelige, psykiatriske og politiske har store konsekvenser, og derfor kan vi lære noget af at kigge på fortiden.

6) Nyere tid – Medicin og helhedsbehandling. År 1954.

I året 1954 gør medicinen sit indtog i Danmark, og det har en stor betydning. Professor Mogens Schou beskriver det sådan (hvad angår hospitalet i Risskov):

”Da hospitalet fyldte 100 år (1952), skete det ofte, at man i nabolaget, selv ned til stranden, kunne høre råb og jamren på alle tider af døgnet. Få år senere var dette ophørt...Virksomheden af de nye midler var slående. Patienterne blev ikke ”døllede” (bedøvede), men behandlingen fjernede deres uro, hallucinationer og vrangforestillinger, så livet blev lettere

for dem, og de blev mere tilgængelige for arbejds terapi, psykoterapi...Mange kunne udskrives, imellem dem nogle hvor man få år tidligere ville have afvist en sådan tanke med hovedrysten.”

Spørgsmål: Hvilken forskel medfører medicin for patienterne, ifølge Schou?

Før den moderne medicin kom til, var psykisk syge indlagt i længere tid af gangen. På hospitaler med få læger til hundreder af patienter.

Nu er langvarig hospitalisering meget sjælden.

Fotografi fra nuværende opholdsstue

Helhedsbehandling

Selv om fremkomsten af medicin i 1950erne revolutionerede mulighederne for psykiatrisk behandling, er holdningen i nyere tid, at den psykisk syge skal indgå i en helhedsbehandling.

I helhedsbehandling tager man hensyn til fysiske, psykiske og sociale faktorer. Man er nemlig også blevet mere bevidst om, at psykisk sygdom kan skyldes forskellige faktorer.

En behandling kan gå ud på at få medicin **og** gå til psykolog **og** få hjælp i hverdagen. Målet er nu at skabe muligheden for, at flere psykisk syge kan blive behandlet i hjemmet og i samfundet i stedet for på hospital.

Spørgsmål: Synes du, det er en god udvikling?

Distriktpsychiatrien, som bliver indført i Danmark i 1976, giver mulighed for behandling i hjemmet. Det handler nemlig om behandling i eget miljø. Derudover er bofællesskaber og opsøgende teams kommet til, og man kan kombinere med en række sociale tilbud: økonomisk sikkerhed, bolig, arbejde og fritidstilbud.

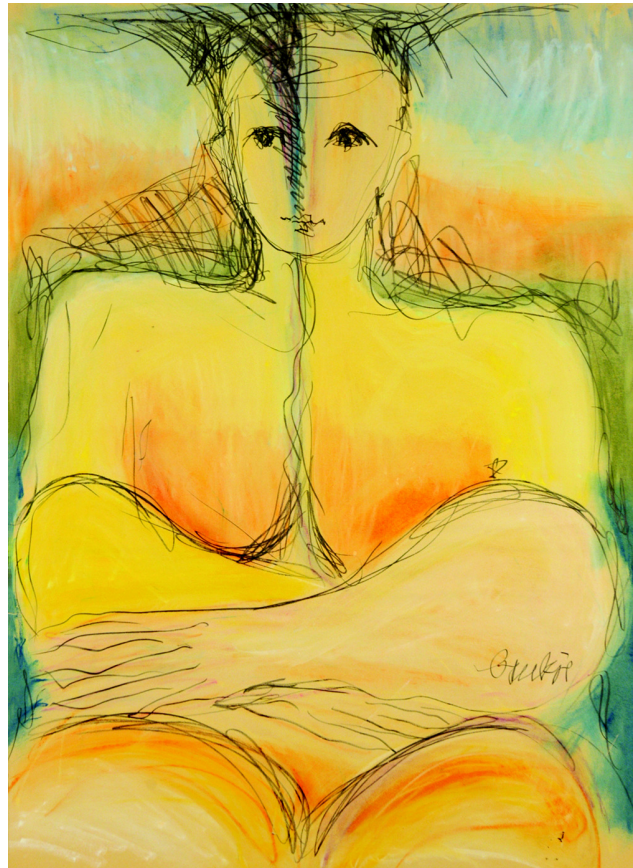
På vej væk fra tabuerne

Der bliver altså i nyere tid lagt mere vægt på, at psykisk syge skal inddrages i samfundet. Der er også kommet mere debat og oplysning om emnet psykisk sygdom, og man kan sige, at det at være

afviger er blevet mere accepteret.

Der er sket en vis nedbrydning af tabuer, fordomme og myter om psykisk sygdom. Men de florerer stadigvæk.

Spørgsmål: Kan du komme på nogle?

Baukje Zijlstra: Uden titel

Nogle velkendte fordomme er:

At psykisk syge er farlige.

At psykisk syge er dumme, kan ikke få en uddannelse eller et arbejde.

At psykisk syge bare skal tage sig sammen, så vil de få det bedre.

Spørgsmål: Er det nogle fordomme, du kan nikke genkendende til i samfundet?

Hvorfor tror du, psykisk sygdom er et så tabubelagt emne? Kan du komme på andre emner, der er tabubelagte?

Psykisk syge udgør stadigvæk en marginalgruppe i samfundet.

Spørgsmål: Tror du, det er nemmere at tale om en fysisk sygdom end en psykisk? Hvorfor/hvorfor ikke?

Spørgsmål: Nu har du fulgt den psykisk syges historie gennem tiderne og udfyldt skemaet. Hvor finder man de største forskelle mellem før og nu? I behandlingsmuligheder, menneskesyn osv.?

Opgave: Nu skal du vælge én af tidsperioderne. Skriv et brev fra en psykisk syg til et familiemedlem, hvor vedkommende beskriver de forhold, han eller hun lever under, den behandling han eller hun får osv.

På jeres besøg på Museum Ovartaci kan I se meget mere om de her forskellige tidsperioder for psykisk syge.

Den periode, I kan lære mest om, er selvfølgelig den, der hedder 1840-1900, hvor hospitalet i Risskov blev grundlagt. God fornøjelse.

Forslag til litteratur om emnet:

- *Historie 8*. Forfatter: Ole Steen Hansen m.fl. Red.: Jens Aage Poulsen. Tema: *Afvigerne*.
- *Psykisk sygdom og psykiatri i historisk perspektiv. Et undervisningsmateriale med kilder*. Forfattere: Lars Ole Andersen og Anna-Elisabeth Brade.